

Holger Villadsen

Baggers Alterbog 1688. Forhistorie, indledning og tekstudgave. Books on Demand 2022. 446 sider. 390 kr.

Liturgi er rykket ind i den offentlige debat. Da SVM-regeringen besluttede at afskaffe Store Bededag, lød der bekymrede røster fra fagforeningerne om mere arbejde for samme betaling, fra konfirmandforældre og eventfirmaer om fester, der skulle rykkes og om havetelte og pandekageboder, der ikke kunne udlejes – og fra kirken kom der lidt af hvert. Nogle talte om grundlovsbrud og om en arrogant holdning til kirke og religion fra Christiansborgs side, andre om, at lovgiverne havde retten på deres side, og endelig udtryktes der bekymring for, at det hele ikke kunne gå op inden for folkekirkens nuværende liturgiske rammer. I Kristeligt Dagblad og de kirkelige blade har liturgien også fået særlig bevågenhed, idet den bebudede dåbskommission er gået i gang med sit arbejde. Medlemmerne skal her forholde sig til spændingen mellem tradition og fornyelse i teologi, forkyndelse og altså også liturgi. Forud gik en årelang diskussion om disse emner, der fra kirkens side var lagt an på folkelig drøftelse, men som dog nok mest vakte eksperternes og de passioneredes interesse.

De politiske og kirkelige diskussioner viser, at det kræver historisk baggrundsviden at gå til spørgsmålet om kirkens liturgiske klædedragt i dag. En sådan historisk baggrundsviden har liturghistorikeren, tidligere provst Holger Villadsen leveret med sin nyeste udgivelse *Baggers Alterbog 1688*. Udgivelsen består af tre hoveddele: En "Forhistorie", en "Indledning" og så endelig tekstudgaven. Hertil kommer en grundig bibliografi, indeks over bibelsteder, alterbogens henvisninger til ældre litteratur og alterbogens henvisninger til samtidig litteratur.

"Forhistorien" omhandler danske alterbogsudgivelser fra reformationstiden (hvor genren opstod) og indtil 1600-tallets slutning, hvor Kong Christian V's unge enevældige kirkestat fik faste rammer med *Danske Lov* (1683), *Danmarks og Norges Kirke-Ritual* (1685) og Sjællands biskop Hans Baggers *Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge* (1688) – temaet for Villadsens bog. Hertil kommer det aldrig realiserede arbejde med en ny bibeloversættelse i 1680'erne, som har sat sig spor i perikoperne i Baggers alterbog, og endelig den såkaldte "Kingos Salmebog" fra 1699. Det gælder for alle disse bøger, at de er brugstekster, er underlagt praksis, og derfor i evig tilpasning og forandring. Hver kirkehistoriske periode har sin egen bibeloversættelse og sin egen salmebog, der afspejler tidens teologiske strømninger og fromhedskultur. Det gælder også Baggers alterbog, der i forskellige udgaver udkom med jævne mellemrum indtil 1901. I 1908 udkom en gennemgribende revision, der ændrede på ritualernes ordlyd og antal og udelod biskoppens fortale, der havde været trykt i alle forudgående alterbøger. Først med den senest autoriserede alterbog i 1992 kan man med fuld ret tale om en helt ny alterbog.

”Indledningen” er egentlig en kommentar til Baggers alterbog i 1688-udgaven og kunne nok godt have båret den overskrift. Her gennemgår Villadsen alterbogens dele og kommenterer dem teologisk og liturgihistorisk. Selve alterbogens tekst, der bringes i bogens tredje del, går man lettere til efter at have læst Villadsens kommentar eller ved at læse den samtidig med kommentaren, der er inddelt efter alterbogens dele. Kommentaren er et solidt og kildebaseret arbejde, der præsenteres i et kondenseret, men letforståeligt sprog. Enkelte gentagelser i kommentaren slipper man ikke for, ligesom der også optræder tryk- og slåfejl. Begge dele kunne have været undgået, hvis bogen havde været igennem en strammere redaktion. Man fornemmer, at der er tale om en selvudgivelse. Kommentaren brillierer ved ikke kun at have fokus på alterbogens tekstlige indhold, dens teologi så at sige. Værkets paratekstuelle elementer har også Villadsens interesse. Det er en væsentlig kontekst at have med i fortolkningen. Læseren får bl.a. at vide, at den kongelige hofbogtrykker Joachim Schmedtgen, der også trykte *Danske Lov* og *Kirke-Ritualet*, har bragt alterbogen til trykken (kommentar, s. 71; originaltekst, s. 428). Bogens forlægger var Ahasverus Bartholin, der sammen med sine arvinger fik kongeligt privilegium på at udgive bogen i tyve år. Med støtte hos Erik A. Nielsen anfører Villadsen, at det sandsynligvis var Thomas Kingo, der sammen med Bagger konciperede bogens titelblad (som Villadsen bringer s. 189). Begge mænd var aktive i udformningen af Christian V’s kirkestat. Det taler godt ind i en overordnet fortolkning af alterbogen som en del af den kongelige *cura religionis*, der blomstrede i 1680’erne og resten af århundredet. Lovgivning, kirkeordning og gudstjenestemanual – alt sammen peger i retning af en kongekirke, der manifesterede sig som et elitens projekt med inddragelse af Sjællands biskop, den kongelige bogtrykker, de ledende embedsmænd og rigets ledende digter, Odensebispens Kingo. Villadsen undlader desværre at nævne, at titelbladet er signeret ”Schaten”. Signaturen refererer til Hubert Schaten, der var elitens foretrukne kobberstikker i den unge enevælde. Han stod bag portrætter af kongeparret, embedsmænd og adlen, og hans værker finder man især i trykte ligprædikener. At Schaten står bag titelbladet, taler yderligere for, at bogen må fortolkes i konteksten af enevældestatens tidlige udvikling.

På titelbladet er afbilledet to gudstjenester: En på jorden og en i himlen. Disse gudstjenester er forbundet af et bånd, en vej, der deler sig, sådan at den ene går over Sinais bjerg og den anden igennem et klippelandskab, for enden af hvilket Kristus står og med korset peger det gudstjenestefejrende menneske ind mod den himmelske gudstjeneste, hvor engles kor synger og spiller på harpe. Det menneske, der følger vejen til Sinai, ender ikke hos Hærskarers Herre, men i stedet i en fortærende, altopslugende ild i en underverden. På båndet læser man digtet: ”Paa Sinai er Livets Vej, Dog der til Livet rækker ej, Men om paa Livets Vange gaaer, hvor Salighedens klippe staaer.” Præsten, der i den jordiske gudstjeneste står for alteret, holder en bog i sine hænder. Det er næppe Bibelen. Først med 1700-tallets pietisme

blev den til en reel kirkelig brugsbog. Mere i tråd med tidens fromhedskultur ville det være, at præsten står med selve alterbogen i sine hænder. Det er altså, hvis min tolkning her er rigtig, læsningen heraf og forkyndelsen herudfra, der sætter den troende i stand til på livets vej at vandre mod den himmelske gudstjeneste. Med andre ord: Den af kongen og hans embedsmænd forordnede og autoriserede gudstjenesteform er vejen til salighed. Det flugter desuden med åbningsordene i Baggers fortale, som Villadsen også understreger i kommentaren (kommentar, s. 82; originaltekst, s. 195): “Det som en god Politi er for en velskikket Republicq, det samme er en god Skik og Orden for Guds Kirke. Ti hvor ingen Politi er, der gaar det som i Dommernis Tid, da der var ingen Konge i Israel, en hver gjør hvad hand vil, og som hand vil. Og hvor ingen Orden er i Guds Tieniste, der bliver den som deris i Samaria, og jeg kand vel sige der om, som der staar om Babels Bygningsmænd, Folket blandis med hin anden, og dog adspredis”. Liturgi skal der til. Og dog er dens form ikke den samme til alle tider og steder: “Thi Christi Brud har altid været klædt paa sin egen maade, og, ligesom et Klædebond, saa har og hendis Kiortel altid haft sin *model* forandret efter Tiden og Stæden” (s. 199). Det var i øvrigt Bagger, der i 1686 var arkitekt bag indførelsen af Store Bededag – en helligdag, der netop klædte kirken på til tiden, for nu at blive i biskoppens metaforik. Nu er den klædedragt så taget af kirken igen, og den må lede efter nye gevandter.

Baggers 335 år gamle ord taler ind i en diskussion om liturgiske forandringer i en kirke i 2023, der balancerer mellem at være bundet til de politiske vinde, der til enhver tid måtte blæse og så de ønsker, kirken eller nogen i den selv måtte have. Det er ikke nogen let opgave. Går man til opgaven med de historiske forudsætninger i orden, vil man sikkert opdage, at det ikke er første gang, dilemmaet melder sig på banen. Holger Villadsens grundige udgivelse af Baggers alterbog er et vigtigt bidrag til behandlingen af dette dilemma.

Mattias Sommer Bostrup